

Κοινότοπος εθνικισμός

Στο βιβλίο του *Banal Nationalism* (1995) ο Billig ασχολείται με το ζήτημα του καθημερινού εθνικισμού που περνά απαρατήρητος, και εστιάζει στον εθνικισμό των δυτικών κρατών διαπιστώνοντας ότι αγνοείται αρκετά από τους κοινωνικούς επιστήμονες και την καθημερινή ρητορική. Ο Billig υποστηρίζει ότι, σύμφωνα με την ευρεία χρήση των όρων, εθνικιστές θεωρούνται όσοι μετέχουν σε αποσχιστικά ή ακροδεξιά κινήματα, και ότι αυτή η άποψη τοποθετεί τον εθνικισμό 'εκεί', στην περιφέρεια –περιφέρεια του κράτους, όταν πρόκειται για αντάρτικο, και περιφέρεια της Δύσης, όταν πρόκειται για χώρες που δεν ανήκουν στο δυτικό κόσμο. Αυτή η άποψη είναι παραπλανητική γιατί «παραβλέπει τον εθνικισμό των δυτικών εθνών-κρατών. Σε έναν κόσμο εθνών-κρατών, ο εθνικισμός δεν μπορεί να περιορίζεται στις περιφέρειες» (Billig, 1995: 5). Γι' αυτόν το λόγο, ο Billig επικεντρώνει την ανάλυση του εθνικισμού και των εκδηλώσεών του στα εγκαθιδρυμένα εθνικά κράτη του δυτικού κόσμου. Όπως υποστηρίζει, τα εθνικά κράτη από τη στιγμή που δημιουργούνται αναπαράγονται και διατηρούνται συνεχώς ως η ανώτερη οντότητα αφοσίωσης και νομιμότητας. Αυτή η διαδικασία πηγάζει από τον εθνικισμό: όχι μόνο η δημιουργία αλλά και η συνεχής αναπαραγωγή των ίδιων των εθνικών κρατών είναι ένα επακόλουθο του εθνικισμού και της συνεχούς λειτουργίας του. Κοινότοπος εθνικισμός (banal nationalism) είναι ο όρος που χρησιμοποιεί ο Billig για να περιγράψει «τις ιδεολογικές συνήθειες που καθιστούν ικανά τα εγκαθιδρυμένα έθνη της Δύσης να αναπαράγονται» (1995: 6). Ο κοινότοπος εθνικισμός αναπαράγει συνήθειες στην πράξη και στη σκέψη, αλλά και στα συναίσθημα, που διαιώνίζουν την εθνικότητα. Επιπλέον, τα σύμβολα που χρησιμοποιούνται για να συμβολίσουν την ιερή φύση του έθνους, όπως οι σημαίες έξω από δημόσια κτίρια, εξυμνούν το έθνος χωρίς ύμνους, το 'κυματίζουν' χωρίς να υπάρχει κυματισμός ('flagging' the nation 'unflaggingly'), δηλαδή το χαιρετίζουν μέσω μιας ήπιας αλλά συνεχούς και απαρατήρητης δραστηριότητας.

Σε όλο το βιβλίο του ο Billig παραθέτει πολλά παραδείγματα πολιτικών που εφαρμόζονται σε δυτικά εθνικά κράτη που 'παίζουν το χαρτί του πατριωτισμού' και, παρόλο που χρησιμοποιούν οι ίδιοι την εθνικιστική ρητορική εκτενώς, εντοπίζουν και αναφέρουν την ύπαρξη εθνικισμού μακριά από τη ρητορική τους και τη χώρα τους. Γι' αυτόν το λόγο, εφιστά την προσοχή μας στο εξής: «τα κενά στην πολιτική γλώσσα είναι σπανίως αθώα. Η περίπτωση του εθνικισμού δεν αποτελεί εξαίρεση. Όντας σημασιολογικά περιορισμένος σε μικρά μεγέθη και εξωπικά χρώματα, ο εθνικισμός ορίζεται ως πρόβλημα: εμφανίζεται 'εκεί' στην περιφέρεια, όχι 'εδώ' στο κέντρο. Οι αποσχιστικές ομάδες, οι φασίστες και οι αντάρτες είναι το πρόβλημα του εθνικισμού. Οι ιδεολογικές συνή-

θειες, μέσω των οποίων αναπαράγονται τα έθνη ‘μας’, δεν ονομάζονται και, συνεπώς, δεν παρατηρούνται» (1995: 6). Έτσι, λοιπόν, διακρίνει δύο τύπους θεωρητικής προσέγγισης του εθνικισμού, τον μεταθετικό και τον ‘φυσικοποιητικό’ (naturalising) –που συνήθως πάνε μαζί. Οι μεταθετικές θεωρίες εξισώνουν τον εθνικισμό με τα εθνικιστικά κινήματα και τα ακραία και παράλογα συναισθήματα. Θεωρούν τον κόσμο των εθνικών κρατών ως δεδομένο και αντιμετωπίζουν τον εθνικισμό ως μια διατάραξη της ηρεμίας τους από τους άλλους. Έτσι, αυτές οι θεωρήσεις αποτελούν ‘ρητορικές μεταθέσεις’: προβάλλουν τον εθνικισμό στους ‘άλλους’, ενώ τον ‘δικό’ τους τον παραβλέπουν, τον ξεχνούν, ή και τον αρνούνται θεωρητικά. Οι θεωρίες της ‘φυσικοποίησης’ παρουσιάζουν την αφοσίωση στο έθνος ως ενδημική, φυσική κατάσταση των ανθρώπων: έτσι, «ο κοινότοπος εθνικισμός δεν παύει απλά να θεωρείται εθνικισμός, αλλά παύει να είναι πρόβλημα που χρήζει ανάλυσης» (1995: 16).

Η διαφορετική οπτική του Billig απέναντι στον εθνικισμό είναι χρήσιμη για την ανάλυσή του στη σύγχρονη πολιτική γιατί δεν τον περιορίζει στα κινήματα και στις ακραίες του εκφάνσεις. Ο εθνικισμός είναι ένα καθημερινό φαινόμενο που έχει, ασφαλώς, τις εξάρσεις του, αλλά δεν περιορίζεται σε αυτές. Αυτός είναι και ο λόγος που τον ορίσαμε εκτός από ιδεολογία και κίνημα, και ως Λόγο και συναίσθημα. Παρ’ όλα αυτά, επειδή συνειρμικά θεωρείται κάτι ‘κακό’, μια καταστροφική δύναμη και ένα επιζήμιο συναίσθημα, κανείς δεν επιθυμεί να το δεχτεί για τον εαυτό του ή το έθνος του· απεναντίας, υπάρχει η τάση να αποδίδεται σε άλλα άτομα και έθνη. Με αυτόν τον τρόπο, εκλαμβάνει κανείς επιπλέον ευχαρίστηση, καθώς δεν είναι απλά ‘καλός’ αλλά ‘καλύτερος’, εφόσον και οι άλλοι είναι ταυτόχρονα ‘κακοί’. Πρόκειται για την αίσθηση της υπέρμετρης αυτο-εκτίμησης που προέρχεται μέσα από τη σύγκριση, που έχουμε ήδη εξετάσει.

Η διάκριση ανάμεσα σε πολιτικό και εθνοτικό εθνικισμό και η αντιστοίχισή τους με τον ήπιο και τον επιζήμιο εθνικισμό είναι μια μετριοπαθής, θα λέγαμε, έκφραση της διαδικασίας της μετάθεσης του εθνικισμού. Όπως υποστηρίχθηκε παραπάνω, η διάκριση και η αντιστοίχιση αυτή δεν είναι έγκυρες, και ένας απ’ τους λόγους γι’ αυτό είναι ότι και ο λεγόμενος πολιτικός εθνικισμός μπορεί να έχει ακραίες εκδηλώσεις ή να προετοιμάζει το έδαφος γι’ αυτές. Σε σχέση με αυτήν την παρατήρηση θα παραθέσουμε τον Billig και την άποψή του για τον καθημερινό, κοινότοπο εθνικισμό των δυτικών κρατών, που συνήθως θεωρείται παράδειγμα πολιτικού εθνικισμού:

Θα ήταν λάθος να θεωρήσουμε ότι ο ‘κοινότοπος εθνικισμός’ είναι ‘καλός’, επειδή φαίνεται να διαθέτει μια καθησυχαστική κανονικότητα, ή επειδή δείχνει να στερείται των βίαιων παθών της άκρας δεξιάς... το κοινότοπο δεν είναι συνώνυ-

μο με το ακίνδυνο. Στην περίπτωση των εθνών-κρατών της Δύσης, ο κοινότοπος εθνικισμός σπανίως είναι αθώος: αναπαράγει θεσμούς που κατέχουν τεράστια οπλοστάσια. Όπως φάνηκε και με τους πολέμους στον [Περσικό] Κόλπο και στα Φόκλαντ, οι [στρατιωτικές] δυνάμεις μπορούν να κινητοποιηθούν χωρίς μεγάλες εκστρατείες πολιτικής προετοιμασίας. Τα όπλα είναι σε ετοιμότητα, 'πρόθυμα' να χρησιμοποιηθούν στη μάχη. Και οι πληθυσμοί των εθνών είναι επίσης σε ετοιμότητα, πρόθυμοι να υποστηρίξουν τη χρήση αυτών των όπλων (1995: 7).

Ο κοινότοπος εθνικισμός είναι, λοιπόν, ο λόγος που τα έθνη κινητοποιούνται χωρίς ιδιαίτερα μεγάλες εκστρατείες: είναι μια καθημερινή εκστρατεία αφοσίωσης και συσπείρωσης γύρω από το έθνος και τα συμφέροντά του.

Επειδή ο εθνικισμός εγείρει αρνητικούς συνειρμούς και θεωρείται επιζήμιος, χρησιμοποιείται σε αρκετές περιπτώσεις αντ' αυτού ο πατριωτισμός, ο οποίος χρησιμοποιείται με μεγαλύτερη άνεση και συχνότητα καθώς θεωρείται θετική έννοια. Φυσικά, οι δύο έννοιες δεν ταυτίζονται. Μας ενδιαφέρει όμως σε αυτό το σημείο η σχέση μεταξύ τους και ο τρόπος χρήσης τους αναφορικά με το προκείμενο, που είναι η διάκριση σε 'καλό' και 'κακό' εθνικισμό και η μετάθεσή του στους άλλους.

Πατριωτισμός και εθνικισμός

Η λέξη πατριωτισμός προέρχεται από τη λέξη 'πατρίδα', που σημαίνει τον τόπο γέννησης, και έχει τις ρίζες της στην ελληνική λέξη 'πατέρας': έτσι, η πατρίδα είναι με αυτή την έννοια 'ο τόπος των πατέρων μας'. Έναν συνοπτικό και επαρκή ορισμό του πατριωτισμού δίνει το Oxford English Dictionary, που τον ορίζει ως την «αγάπη και αφοσίωση για την πατρίδα»³². Είναι, με αυτήν την έννοια, το αίσθημα αφοσίωσης στο οικείο περιβάλλον που απαντάται σε κάθε εθνογραφική ομάδα (Bar-Tal 1993: 48). Ο πατριωτισμός θεωρείται θετική έννοια και επιθυμητή αξία, θεμελιώδης για το έθνος, γιατί αντανακλά ορισμένες κοινές απόψεις και συναισθήματα και, κυρίως, την αίσθηση του ανήκειν.

Ο πατριωτισμός χρησιμοποιείται αντί άλλων εννοιών, μεταξύ των οποίων είναι και ο εθνικισμός. Η εννοιολογική διάκριση ανάμεσα σε εθνικισμό και πατριωτισμό είναι συνηθισμένη, παρόλο που οι όροι που χρησιμοποιούνται ποικίλλουν. Για παράδειγμα, έχει αναφερθεί η διάκριση ανάμεσα σε πατριωτισμό και εθνοκεντρισμό ή σωβινισμό (Bar-Tal 1993: 51), σε εποικοδομητικό και τυφλό πατριωτισμό (Schatz, Staud & Lavine 1999: 153), σε γνήσιο και ψευδο-πα-

32. «Love and devotion for one's own country», Oxford English Dictionary, 1953, παρατίθεται στο Bar-Tal 1993: 46.